

ISLAMI DHE MUZIKA

Seyyed Hossein Nasr

Nuk mund të flitet për artin dhe spiritualitetin islam, e të mos shtrohet edhe çështja e muzikës, e cila nga pikëpamja shpirtërore është e një domethënieje madhore, jo thjesht në vetvete, por edhe në lidhjen e saj me poezinë, një shembull të së cilës na e ka dhënë Xhelaludin Rumi. Edhe Kur'ani madje, në prozimin e tij tradicional, është njëkohësisht edhe muzikë edhe poezi, ndonëse tradicionalisht ai nuk klasifikohet si asnjëra prej tyre. Megjithatë, duke qenë Fjala e Zotit, ai radhitet në një kategori përmbi të gjitha kategoritë e artit njerëzor. Duhet hulumtuar bota islame, në fazat e ndryshme të historisë së saj, si dhe sot, për t'u ndërgjegjësuar mbi praninë e muzikës në shumë prej aspekteve më themelore të kësaj tradite. Thirrja për namaz (*ezani*) thuajse përherë këndohet¹ ashtu si edhe Kur'ani Fisnik, recitimi i të cilit është më i mrekullueshmi i të gjitha muzikave për shpirtin e besimtarëve, edhe pse teknikisht ai recitim nuk është quajtur kurrë 'muzikë', d.m.th *musiq*a apo *gina*.² Edhe sot madje, gjatë Ramazanit, në disa qytete islame mund të vërejmë traditën shekullore të zgjimit të njerëzve në *syfyr* me anë të të kënduarit, e nganjëherë edhe me bori apo daulle.

Për më tepër, fjalimet e varrezave të kryera nën rregulla strikte fetare zakonisht janë melodi të kënduara, ndërsa në disa faltore muzika shoqëron ceremonitë fetare, siç është rasti i Meshhedit në Iran, te varri i 'Ali al-Rizasë, ku lodrat dhe një instrument i ngjashëm me obojën i urojnë çdo mëngjes mirëseardhjen diellit që po lind, në çastet më të para të ditës. Së fundmi, mund të përmendet se ushtritë muslimane në *xihad* shoqëroheshin që nga kohët më të hershme nga një lloj muzike e cila intensifikon cilësinë e heroizmit dhe trimërisë në zemrat e ushtarëve. Në të vërtetë, bandën e parë ushtarake e themeluan turqit otomanë, gjë e cila më vonë u kopjua në tërë Evropën.

Krahas këtyre shembujve karakteristikë fetarë nga pikëpamja e sheri'atit,³ ekziston po ashtu një oqean muzike qiellore, të lidhur me sufizmin, e cila varion nga të rënit e thjeshtë të lodrave në Senegal, deri tek manifestimet e elaboruara të një numri të madh muzikantësh me një spektër të gjerë instrumentesh në Turqi dhe në subkontinentin indo-pakistanez, parasëgjithash në mesin e mevlevive dhe çistijive. Ajo muzikë zotëron gjithashtu një karakter të drejtpërdrejtë fetar, paçka se këtu përfshihet më parë dimensionin ezoterik se sa ai ekzoterik i fesë. Ky lloj muzike madje priret të rrokë tërë bashkësinë e besimtarëve në raste të caktuara, siç janë përvjetorët e lindjes apo vdekjes së *evlijave* të mëdhenj.

Ka, gjithashtu, edhe një trajtë më të popullarizuar të muzikës, apo muzikës folk, siç quhet sot, e cila ekziston si pjesë integrale e stilit të jetesës së grupeve të ndryshme, sidomos në fshat dhe mes nomadëve përgjatë tërë *dar al-Islamit*, të cilën e luajnë ose e këndojnë popujt që i përmbahen rreptësisht sheri'atit. Nganjëherë, ky lloj muzike u shërben si frymëzim shumë dijetarëve sufi, të cilët e kanë përvetësuar atë për qëllime rreptësisht spirituale në grumbullimet e tyre. Edhe Xhelaludin Rumi madje shpesh përdorte këngë nga kafenetë e Anadollit, e më pas i shndërronte në mjet për shprehjen e mallit më të rafinuar dhe të hollë për Zotin. Krahas tërë këtyre trajtave të muzikës, duhet të përmendim traditat kryesore muzikore në botën Islame, si ajo persiane, andaluziane, e lindjes së mesme, arabe, turke, dhe indiano-veriore, e të cilat janë ruajtur deri sot e kësaj dite. Ndonëse prejardhja e këtyre muzikave rrënjëzohet gjer në qytetërimet antike, ato janë integruar plotësisht në universin islam, duke zënë vendin e tyre midis shprehjeve kryesore të artit islam. Këto tradita klasike i mbështetën kryesisht pallatet e kalifëve dhe sulltanëve apo fisnikëve, dhe ishin më tepër art aristokratik dhe fisnik se çdogjë tjetër, nëse merret parasysh patronati, ndonëse përmbajtja e atij arti mbeti tejet kontemplative dhe spirituale. Shpesh, muzikantët të mbështetur nga oborret dhe fisnikët, ishin pjesëtarë të rendeve sufiste, gjë që mund të shihet qartë në Persi dhe Indi gjatë tre shekujve të kaluar.⁴

Kjo traditë klasike ka qenë gjithsesi në lidhje të afërt me sufizmin, e në disa raste, si p.sh. ai i rendit mevlevi, edhe ruajtja e traditave të tija klasike është e lidhur drejtpërdrejtë me rendin sufi.⁵

Shumë dijetarë të famshëm islamë, sidomos filosofët, matematikanët dhe mjekët, e njihnin mirë muzikën dhe teorinë e saja, ndërkohë që disa, si Farabiu, Ibn Sina dhe Urmawiu, ishin autoritete të rëndësishme të teorisë muzikore.⁶ Disa mjekë muslimanë e përdornin muzikën në shërimin e sëmundjeve, si shpirtërore ashtu edhe trupore, dhe mbi dimensionin terapeutik të muzikës është shkruar një numër i konsiderueshëm punimesh.⁷ Shkrimtarët dhe poetët gjithashtu ishin shpesh të njohur me muzikën, dhe Persia në veçanti ka qenë pothuajse e pandashme gjatë historisë islame, siç na ilustron *Kitab al-Agani* i Ebu Faraxh el-Isfahanit për periudhën e hershme muslimane. Si në letërsinë arabe, ashtu edhe në atë persiane mund të vërehet lidhja e afërt ndërmjet kryeveprave të poezisë - si *Burdah*-i apo *Gazel*-et e Hafizit - dhe përkthimeve të tyre muzikore në pothuajse të gjitha periudhat dhe nënqiejt.

E njëjta vlen edhe për turqishten, urdunë dhe gjuhët e tjera islame. Zor se mund të përfytyrohet poezija urdu, bengale apo sinde, për të përmendur disa gjuhë të subkontinentit indian, pa iu referuar poezive (*mu'sharah*) të cilat zakonisht janë të lidhura me këndimin e këngëve dhe *gawwalis*-ës d.m.th shfaqjes muzikore lokale të shoqëruar nga instrumentat, e në të cilat recitimi i poezisë luan rolin kryesor.⁸

Duke patur parasysh tërë këto, mund të shtrohej pyetja përse shumë njerëz, jo vetëm orientalistë, por edhe disa muslimanë modernë, pretendojnë se muzika është e ndaluar ose *haram* nga pikëpamja e së drejtës islame, dhe kështu e vënë në dyshim domethënien e këtij ndalimi ndaj muzikës, nëse ky ndalim vërtet ekziston. Cilin lëm të artit muzikor përfshin ndalimi dhe cili lloj i muzikës futet në urdhrat e sheri'atit lidhur me të? Padyshim, këtë pyetje e kanë shqyrtuar juristët dhe teologët e njohur, duke përfshirë autoritete aq eminente si Ibn Hazmi dhe Gazaliu.⁹

Çështja e legjitimitetit dhe domethënies së muzikës në strukturën e përgjithshme të traditës islame, megjithatë, nuk është vetëm juridike apo teologjike. Ajo përfshin parasëgjithash aspektin e brendshëm dhe shpirtëror të Islamit, dhe si e tillë çfarëdo ambiguitetesh të ekzistojnë në planin juridik, përgjigja përfundimtare, sidomos nëse është fjala për raportin e muzikës me përshtatshmërinë islame, duhet të kërkohet parasëgjithash në sufizëm. Shumë sufi kanë shkruar mbi këtë temë, e disa kanë qenë edhe vetë muzikanë të shkëlqyer dhe autoritete të kësaj fushe, mbështetës të idesë mbi efektin psikologjik e shpirtëror të muzikës mbi njerëzit.¹⁰ Një personalitet i tillë është Ruzbehan Bakliu nga Shirazi¹¹ i cili njihte mirë sufizmin dhe sheri'atin, si dhe vetë muzikën. Fjalët e evlijasë kryesor, simbol të Shirazit, në veprën e tij *Risalet ul-Kuds*, janë dëshmitë më elokumente të rëndësishme të muzikës, kushteve të ligjshmërisë së saj, tipeve të njerëzve që mund ta dëgjojnë atë, apo llojeve të muzikës që vlejnë apo jo të luhen e të dëgjohen.¹²

Mbi domethënien e “muzikës” shpirtërore (*sama*)

“Ta dini, o vëllezër, Zoti jua shtoftë gëzimin e dëgjimit të muzikës shpirtërore - se për admiruesit e së Vërtetës ekzistojnë disa parime të lidhura me dëgjimin e muzikës shpirtërore, e ato kanë fillim dhe mbarim. Gjithashtu, shijimi i kësaj muzike është i ndryshëm për nivele të ndryshme të spiritualitetit. Ajo mund të shijohet në varësi të gjendjes së Shpirtit të Përkushtuar (*ruh al-mukaddes*). Megjithatë, askush, përveç atij që zotëron gnosën (*ma'rifet*), nuk mund të jetë i gatshëm për këtë, sepse cilësitë shpirtërore janë të përziera me nevojat trupore. Për sa kohë që ai që dëgjon të mos pastrohet nga kjo papastërti, ai s'mund të bëhet dëgjues në tubimet (*mexhalis*) e afrisë shpirtërore (*uns*). Vërtet, të gjitha krijesat në mesin e gjallesave janë të prira drejt muzikës shpirtërore, sepse gjithsecila zotëron në vetvete shpirtin e saj të vërtetë. Kjo muzikë shpirtërore mbahet falë këtij shpirti, ndërsa shpirti mbahet falë muzikës.”

“Muzika do të thotë çlirimin e të gjitha mendimeve nga ngarkesa e gjendjes njerëzore (*besherijet*), e ajo edhe e gjallëron temperamentin e njeriut.”

“Ajo është stimuluese e mistereve (*asrari rabbani*). Për disa ajo është sprovim, sepse ata janë të papërkryer, e për të tjerë ajo është inkurajim (*ibret*), sepse ata e kanë arritur përsosjen. Nuk është e përshtatshme për ata që janë të gjallë në kuptimin fizik, por zemrat e të cilëve janë të vdekura, që të dëgjojnë muzikë, sepse ajo do të shkaktojë shkatërrimin e tyre. Megjithatë, është e detyrueshme për atë me zemër të hareshme, pavarësisht nëse ai e zbulon shpirtin apo jo, që të dëgjojë muzikë. Sepse, tek muzika ekzistojnë mijëra gëzime, me ndihmën e njërës prej të cilave, njeriu mundet të kapërcejë mijëra vite të rrugës së arritjes së njohjes ashtu siç nuk mund të arrihet nëpërmjet cilësdo forme të adhurimit. Është e domosdoshme që pas dëgjimit të muzikës, pasionet në të gjitha venat e gjurmuesit të zbuten, kurse venat të mbushen me dritë si rezultat i pastërtisë së adhurimit.”

“Muzika shpirtërore vjen nga Zoti (Hakk - e Vërteta); ajo qëndron para Zotit; ajo është tek Zoti; ajo është me Zotin. Nëse dikush e kupton cilëndo prej këtyre raporteve si të lidhur me diçka tjetër përveç Zotit, ai është i pafe. Ai nuk do ta gjente rrugën dhe nuk do ta pinte ‘verën’ e unitetit në koncertin shpirtëror.”

“Përkrahësit e dashurisë (*muhabbet*) e dëgjojnë muzikën pa iu referuar shpirtit epshor. Ata që ecin rrugës së mallit për Zotin (*shewk*) e dëgjojnë muzikën pa iu referuar arsyes. Ndjekësit e zgjedhur të dashurisë së fuqishme (*‘ishk*) e dëgjojnë muzikën pa iu referuar zemrës.”

“Ekzistojnë tre lloje të muzikës shpirtërore; njëra është për njerëzit e zakonshëm, tjetra për elitën, ndërsa e treta për elitën mbi elitat. Njerëzit e zakonshëm dëgjojnë me anë të natyrës, e kjo është varfëri, elita dëgjon me anë të zemrës, dhe kjo do të thotë të jesh në kërkim, ndërsa elita mbi elitat dëgjon me shpirt, e kjo do të thotë të jesh i dashuruar.”

Kthjelltësia e vërtetë islame e ndalon muzikën të bëhet përdhosje. Ndërkohë që në nivelin ekzotërik, ajo mbetet e një rrethane dhe situatë të kufizuar, siç u përmend, në të cilat mbi muzikën sundojnë rreptësisht kanonet, për ta parandaluar nga nxitja e epsheve kafshore; muzika ezoterike bëhet mjet për shndërrimin e ndjenjave dhe transformimin e shpirtit. Mirëpo atëherë, ajo ekzekutohet nën kushte që kanë garantuar nënshtrimin me anë të shpirtit para se t’i lejohet efektit të muzikës që bën shndërrimin, që të zërë vend në qenien e dëgjuesit.

Civilizimi islam nuk i ka ruajtur dhe zhvilluar disa tradita të mëdha *megjithë* Islamit, por *falë* atij. Ai e parandaloi krijimin e muzikës si ajo post-klasike e Perëndimit, në të cilin “ekspansioni” ndodh pa një “kontraksion” të mëparshëm, i cili duhet medoemos t’i paraprijë ekspansionit në procesin e realizimit shpirtëror. Islami e ka ndaluar muzikën që shpie në harrimin e Zotit, dhe ia ka ndaluar edhe atyre muslimanëve, të cilët ajo do i tërhiqte nga bota e përschpirtshme dhe t’i zhyste në duniallëk nëpërmjet dëgjimit të vet. Megjithatë, Islami e ka ruajtur muzikën në aspektin e saj më sublim e prapëseprapë racional, në tërë bashkësinë e tij. Në psalmodinë e vet të Kur’anit dhe këngëve fetare që i kushtohen të Dërguarit (s) dhe ceremonitë e shenja islame, dhe me anë të dimensionit e tij të brendshëm, Islami e ka bërë muzikën një shkallë që shpie tek prania e Zotit. Ai i ka dhuruar muzikës një cilësi kontemplative e cila është jehona e xhenetit e në të cilën ndërthuren shqisorja dhe asketikja, bukuria e kësaj bote dhe e së tashmes e të këtushmes.

Ai e bëri muzikën shpirtërore dridhje dhe jehonë të Realitetit i cili është njëkohësisht edhe transhendent edhe imanent.

Sama’-ja apo muzika shpirtërore, për të cilën flet Bakliu, dhe e cila përfaqëson një nga aspektet më themelore të artit islam në marrëdhënien e tij me përschpirtshmërinë, është zëri i Zotit i cili e thërret njeriun drejt Atij, si dhe mjet me të cilin njeriu i rikthehet prejardhjes së tij shpirtërore. Ajo është ndihmëse në Rrugën (*tarika*) drejt Zotit, por vetëm ai që ka vullnetin e ndërmarjes së disiplinës së nevojshme për t’u bërë i denjë për përshkrimin e kësaj Rruge, ka të drejtë ta dëgjojë atë muzikë. Sa i

përket të tjerëve, ata nuk duhet ta përçmojnë një rrugë të cilën ata nuk e ndjekin, sepse mohimi apo përgënjeshtrimi i cilësdo prej dhuntive të Zotit është mëkat, për të cilin njeriu duhet të kërkojë falje nga i Vetmi që fal. Në parim, njeriu është vetë muzika e Zotit, ndërsa Islami, si integrim integral, s' do mund ta kishte mospërfshirë këtë realitet e t'u japë mundësi atyre me kualifikimiet e vërteta që ta dëgjojnë muzikën e lirës së ekzistencës së tyre vetjake, në të cilën luan Dora e Zotit.

1. Në disa pjesë të botës islame, si p.sh. në Indonezi, ezani shoqërohet nga lodrat të cilat përhapen nëpër xhungël më larg se zëri i muezinit.

2. Shih L. al-Faruku: *Essays on Islamic and Comparative Studies*, Herndon, Virginia 1982, fq 44-5.

3. Pikëpamjet fetare përfshijnë gjithashtu edhe dimensionet e brendshme të fesë, nëse ajo kuptohet në domethënien e saj më universale. Prandaj, pikëpamja e sheri'atit nuk është sinonim i këndvështrimit fetar në Islam, por ajo përfshin njërin prej elementeve të tija më të rëndësishme dhe më të domosdoshme.

4. Shih J. Daring: *Elements Spirituels dans la Musique Traditionelle Iranienne Contemporaine* në *Sophia Perennis*, vëll. I, vjeshtë 1975.

5. Deri sot e kësaj dite instrumentistët më të mirë të muzikës klasike turke lidhen me rendin mevlevi, megjithë shuarjen e këtij rendi në Turqinë e sotme.

6. Shih R. d'Erlanger: *La Musique Arabe*, 5 vëllime, Paris 1930-39; N. Caron & D. Safvat, Iran (përmbledhja *Les Traditions Musicales*). Shih Chibeau-në

7. Farabiu ka shkruajtur një traktat me titull *Al-Ilaxh fil-Musiqa* ("Shërimi me Anë të Muzikës"), ndërsa Ikhwan al-Safa studiuan efektin e muzikës mbi shpirtin e njeriut në *Risale-n* e tyre.

8. Diskutimet tradicionale në muzikë shpesh përmbajnë një pjesë kushtuar marrëdhënies së muzikës me poezinë dhe zanoret (*huruf al-musawwatah*). Shih Al-Hasan ibn Ahmed al-Kindi: *La Perfection des Connaissances Musicales*, përk. A. Chiloa, Paris 1972.

9. Gazaliu e ka hulumtuar këtë çështje sipas mundësisë së tij si autoritet i ekzoterizmit dhe ezoterizmit. Megjithatë, nuk ekziston një mendim i njëzëshëm lidhur me këtë temë, në mesin e juristëve më të shquar, si suni ashtu edhe shi'i. Mesaduket, Zoti nuk ka dashur që mbi këtë çështje të vendoset një qëndrim i përcaktuar juridik, duke patur parasysh natyrën e dyfishtë të muzikës si mjet i interiorizimit dhe kujtimit, por edhe i argëtimit e zbavitjes. Shih J.H. Michon & al-Faruki: *Music, the Musicians and the Muslim Law*.

10. Ndërkohë që disa sufi, si Rumi, Iraki, al-Faridi dhe Kirmani iu referuan në poezinë e tyre domethënies shpirtërore të muzikës, të tjerë, përfshi Gazaliun, shkruan diskutime të ndara ose kaptina të posaçme mbi këtë temë, zakonisht nën titullin *sama'*.

11. Ruzbahan Bakli Shiraziu lindi në Fasë, pranë Shirazit më 1128 dhe vdiq në Shiraz më 1209, ku mezari i tij është ende qendër vizitimi. Ishte dijetar i shkencave ekzoterike dhe ezoterike, dhe autor i veprave të shumta, përfshi një komentim monumental të Kur'anit.

12. *Risalat al-Quds*, bot. J. Nurbahsh, Teheran 1351 H.S., fq 50-54.

Shqipëroi Edin Q. Lohja

Marrë nga revista Nur (nr 23-24, dhjetor 1999)